

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

У своїх роботах Русова показала роль фізичного розвитку і фізичного виховання у процесі формування гармонійно – розвиненої особливості; практично й теоретично довела потребу впровадження фізичного виховання в дошкільні заклади.

В наш час у сучасних дошкільних закладах однією з головних проблем також є проблема фізичного розвитку і фізичного виховання дітей. Вихователі вивчають із дітьми рухливі ігри, навчають їх правильно виконувати правила ігор. Багато з цих ігор озвучуються піснями, приказками. В сучасних дошкільних закладах приділяється багато уваги відпочинку на свіжому повітрі як улітку, так і взимку. Тому ми бачимо, що думки, висновки, положення української просвітительки Софії Русової співзвучні концепції організації дошкільного виховання в нашій країні.

Література:

1. Русова С.Ф. Вибрані твори. – Київ: Освіта, 1996.
2. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918.
3. Русова С.Ф. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. – 1912. – №4; 1913. – №5.
4. Русова С.Ф. Нова школа соціального виховання. – Катеринослав-Львів, 1924.

Слюсаренко Н.В., Крижній В.А.*

СОФІЯ РУСОВА ПРО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

На сучасному етапі становлення української держави спостерігається підвищення інтересу до видатних постатей минулого, які свого часу зробили значний внесок у розвиток національної системи освіти, педагогічні ідеї яких і сьогодні заслуговують на увагу науковців та педагогов-практиків. Серед них особливе місце посідає Софія Федорівна Русова – видатний педагог-практик, державний і громадський діяч, письменниця і науковець, автор понад 150 науково-педагогічних праць.

С. Русова була переконана, що виховання справжнього громадянина своєї держави потрібно розпочинати з наймолодшого віку, що духовність та національна самосвідомість закладаються в людині з перших років її життя. Тому у своїй практичній і теоретичній діяльності вона велику увагу зосередила на розв'язанні проблем дошкільного виховання. Так, у багатьох працях просвітительки («Дитячий сад на національному ґрунті»,

---

* © Слюсаренко Н.В., Крижній В.А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

«Націоналізація дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Нові методи дошкільного виховання») глибоко висвітлено питання розумового, морального, естетичного, трудового виховання дітей дошкільного віку.

Вона мала свою думку щодо мети і завдань дошкільного виховання, склала орієнтовну програму роботи з дітьми дошкільного віку, визначила форми і методи організації навчально-виховного процесу. Думки, ідеї, положення С. Русової стосовно проблем дошкільного виховання становлять цілісну систему поглядів, яку сучасні науковці називають оригінальною концепцією українського педагога [7, с. 146]

Педагог розглядає навчально-виховний процес як суто національний феномен, що має виходити з потреб та інтересів народу, базується на досягненнях культури і науки, традиціях народу. Цей її потяг до національного виростає з ідейно-політичного руху української інтелігенції проти національного приниження, меншовартості, за розвиток своєї культури на основі справедливості, свободи й права.

Український просвітницький рух, у якому брала активну участь Софія Русова, виробив свої вимоги щодо організації та функціонування школи та виховання. Серед них: національне виховання (його засади – рідна мова, культура, традиції), природовідповідність та формування дитини у праці. Ці ідеї С. Русова конкретизувала і розвинула у своїх статтях, виступах, лекціях, на практиці, у видавничій діяльності. Висуваючи на перше місце своє національне, вона толерантно, уважно й неупереджено ставилася до чужого, пропагувала, переносила на національний ґрунт те, що видавалося їй корисним, значущим для розвитку науки, освіти, культури [8, с. 55]. Національна школа, за глибоким переконанням Софії Федорівни, є головною кузницею національної самосвідомості. І навпаки, чужа школа – то диявольські жорна, що перемелюють не тільки свідомість нації, а й саму націю [1, с. 15].

Великий педагог вибудовує свою систему дошкільного виховання, наголошуючи на необхідності виховання дошкільнят на національному ґрунті. Завдання дитячого садка, вважає С. Русова, не лише збудити в дитині її здібності, цікавість, виховати почуття, а й прищепити любов до рідної культури за допомогою дидактичних матеріалів, ігор, забав, праці, що притаманна лише українському народові. Діти мають виростати з цієї культури, щоб потім її збагачувати. Виховання та навчання повинні ґрунтуватися на пошані особи – як індивідуальної, так

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

і особи національної. Рідна мова у вихованні й освіті – найкращий інтимний провідник думок, почуттів, вражень [8, с. 56].

Основна мета дитячого виховання, за Софією Федорівною, це розвиток суспільного, громадського індивідуалізму дитини, бо індивідуалізм, що ґрунтується на найкращих здібностях дитини, впливаючись у соціальний колектив, яким є суспільство, додає до гармонійного життя його свій властивий тембр і тон [3, с.152-153].

Невід’ємною складовою цілісної і комплексної педагогічної системи просвітительки є фізичне виховання дітей дошкільного віку. Педагог наголошує, що хоч би і здавалися на перший погляд усі діти однаковими, але існує дитячий тип у всіх народів, кожна дитина – індивідуальність, саме тому і фізично діти розвиваються по-різному. На це впливають такі обставини: соціальні та економічні умови життя родини, в якій народилася дитина, місцевість, екологічний стан, кліматичні умови. З цього приводу педагог писала: «На дітях як на дуже чулих істотах відбивається вплив не лише загального клімату, а навіть кожної окремої доби – весни, літа, зими, осені й різні години дня. Фізичне життя дитини йде більш інтенсивно восени і зимою: з жовтня й до січня збільшується зріст дитини, годівля організму. Найбільш росте вгору дитина з лютого до серпня. Вага найбільш зростає з липня до січня, і майже зовсім не збільшується з лютого до травня. Разом з цим іде розвиток м’язової сили... М’язова сила виявляється більш літніми місяцями, коли духовна сила, навпаки, спадає» [6, с. 28-29]. Вона вважала, що ці періоди росту і розвитку дитини потрібно враховувати у виховному процесі, та наголошувала на необхідності складання доцільного та обґрунтованого графіку роботи та відпочинку дітей.

Великий вплив на фізичний розвиток дитини, на думку С.Русової, має оточення: сімейні негаразди, погане харчування, адже все це відбивається на дитині, все це впливає на її розвиток. Просвітителька звертає увагу на вагомe значення помешкання для фізичного стану і розвитку дитини, пише, що в бідній родині, де багато дітей, де помешкання складається лише з однієї кімнати і не відповідає санітарним нормам, поширеним явищем є поганий стан здоров’я дітей, а тому спостерігається великий відсоток смертності.

Особливу увагу педагог звертає на харчування дітей як на один з головних чинників фізичного здоров’я. Згідно з пропозиціями М.Монтесорі, педагог радить давати маленьким дітям їжу, насичену жирами й цукром, а також вуглеводами і білками,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

звертає увагу на те, що м'ясо корисне дітям віком після трьох років. У дитячому раціоні, на думку Софії Федорівни, повинно бути більше овочів, фруктів, масла, молока, яєць, хліба, риби, лимонного соку. Щоб їжа повноцінно сприймалась організмом дитини, потрібно годувати її в певні години, чотири рази на день. Педагог вимагає від вихователів привчати дітей до чемного, етичного поводження за столом: мити руки перед їдою, не бруднити скатертини, правильно користуватись виделкою, ложкою, ножом.

Значну увагу приділяє С. Русова розпорядку дня. Вона пише, що дітям дошкільного віку потрібно спати не менше 13 годин та протягом дня дотримуватись такого графіку: о 7-й годині вставати, вмиватися, потім перший сніданок; з 8 до 9-ї – робота на свіжому повітрі або у приміщенні з відчиненими вікнами; з 9 до 12-ї – рухливі ігри, прогулянки на свіжому повітрі; о 12-й годині – обід; після обіду – не менше години сну; з 14 до 16-ї години – ігри або праця на свіжому повітрі; о 16-й – полуденок; з 16.30 до 17-ї – заняття; з 17 до 19-ї – екскурсія; о 19-й – вечеря, потім – приготування до сну; о 20-й – сон. Педагог-практик пояснює, що для кожної дитини надзвичайно корисним є свіже повітря, а тому доцільно рухливі ігри, гімнастичні вправи, дитячу працю, навіть заняття проводити якомога частіше в саду, лісі, полі або хоча б на веранді [7].

Рухливі ігри С. Русова вважає основою фізичного виховання дітей дошкільного віку, оскільки завдяки їм тіло дитини робиться гнучким, виробляється м'яка пластичність рухів, їх координація.

Здорова, весела дитина ладна гратися увесь день: встаючи з ліжка, вмиваючись, обідаючи, гуляючи, готуючись до сну. І не варто при цьому, радить педагог, стримувати дитину, постійно робити їй зауваження чи взагалі за веселі пустощі, лаяти або карати, адже від надмірних зауважень чи покарань згасає веселий оптимізм дитини і у природний жвавий настрій увіходить щось сумне, важке, штучне.

Як уже зазначалося, дитячі ігри, передусім ті, що потребують від дитини швидкого бігу, стрибків тощо, просвітителька пропонує проводити на свіжому повітрі. Вона зазначає, що навіть взимку не треба ховатись по кімнатах, а навпаки, якомога більше часу бути на дворі, гратися зі снігом, кататися на лижах, ковзанах.

С. Русова пропонує свою методику проведення рухливих ігор з дітьми:

по-перше, вихователі потрібно обрати таку гру, яка була

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

б корисна дітям і в фізичному, і в духовному плані;

по-друге, пропонуючи дітям обрану гру, потрібно захопити їх своїм настроєм, добре пояснити правила гри;

по-третє, слід гуртом обміркувати порядок гри, дати дітям змогу висловити свої думки й побажання.

Після такого приготування вихователь повинен спочатку сам брати участь у грі і лише після цього можна залишати дітей одних. Щоб рухливі ігри мали найкращий вплив, просвітителька радить проводити їх з ініціативи самих дітей. Тут не може бути ніякого примусу, диктату, адже тоді такі обов'язкові ігри вже не будуть дитячими [7, с. 149].

Своє значення для розвитку дитини, на думку педагога, мають і так звані неорганізовані вуличні забавки дітей. Говорячи про гру як про вагомий чинник фізичного розвитку дитини, зокрема і як про чинник виховання загалом, С. Русова приділяє значну увагу національним іграм. На прикладах історії світової культури, історії культури українського народу вона доводить, що всі народні ігри (забавки, розривки, лови тощо) виникли не лише заради розваги, вони задовольняли вимоги життя (змагання із стихійними силами природи, виживання в надзвичайно складних життєвих обставинах тощо), розвивали силу, спритність, винахідливість.

Педагог була переконана, що народні ігри розвивають дитину і фізично, і духовно: розширюють і ускладнюють репертуар її рухів, збуджують інтерес до мистецтва, формують любов до рідного краю, народу, виховують почуття товариськості, дисципліни; що гра – найвидатніша форма природного розвитку, бо в ній беруть участь інстинктивні нахили і природний склад душі (характер), що постає від спадщини і потрібен людині задля майбутньої діяльності [7, с.151].

Цінною є думка педагога про роль природних вправ у фізичному розвитку дітей. Такі види фізичних вправ, як бігання, стрибання, купання в річці, прогулянки в ліс, збирання грибів, ягід, різного роду рухливі ігри, – доступні всім дітям і не вимагають спеціальної організації з боку батьків. Останнім необхідно всіляко заохочувати дітей до такої діяльності [4, с.144].

Організація фізичного виховання, за С. Русовою, передбачає: урахування особливостей дитячого організму; наявність відповідного приміщення; добре харчування; упорядкований і організований режим дня; проведення різноманітних рухливих ігор; максимальне використання свіжого повітря під час гри, праці, занять, забезпечення фізичного розвитку кожної дитини.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Під фізичним розвитком вона розуміла якісні зміни, що відбуваються у становленні, зміцненні й удосконаленні фізичних задатків, сил і можливостей дитини, а також її здоров'я під впливом соціально організованого виховання.

С. Русова виокремила соціальні групи («соціальні одиниці»), які найефективніше впливають на виховання дітей:

- родина («але треба, щоб у неї не вимагалось занадто великого підлягання дитини авторитетові батьків»);
- дошкільні заклади (ясла для немовлят, дитячі садки, дитячі хати, ігрові майдани);
- школа («в якій соціальні потреби й змагання мають урівноважитися і з якої мають виходити ані люде законсервовані в традиціях минулого, ані мрійники-ідеалісти, не здатні до практичного сучасного життя») [2, с.120].

Усі ці соціальні групи повинні дбати про здоров'я дітей, правильний розвиток, створювати умови для кращого фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового виховання.

Важливо, що основні положення, висновки української просвітительки співзвучні сучасній концепції організації дошкільного виховання в нашій країні, а тому ретельно опрацьовуються науковцями. Її педагогічні твори вивчають у педагогічних училищах та вузах України. Але найкращим поцінуванням педагогічної спадщини і життєвого подвигу педагога є те, що сьогодні десятки, а може, й сотні дошкільних закладів України в основу освітньо-виховного процесу закладають ідеї Софії Русової. Це дошкільні заклади Києва, Харкова, Херсона, Черкащини, Сум, Чернігова, Львова, Тернополя та інших міст нашої держави [5, с.13].

Варто пам'ятати, що Софія Федорівна Русова – не лише видатний вітчизняний педагог, а й основоположник української дошкільної педагогіки та автор оригінальної концепції національного дитячого садка. Її педагогічна спадщина заслуговує на подальше вивчення і популяризацію.

Література:

1. Губко О.Т. Формування національної свідомості юнацтва у світлі ідей Софії Русової // Жива вода. – 1992. – № 4. – С. 13-15.
2. Джус О.В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: Монографія. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.
3. Качкан В. Просвітницький вогонь Софії Русової // Прикарпатська правда. – 1993. – 26 травня.
4. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С.Русової / За ред. Є.І. Коваленко. – Ніжин: НДПІ, 1998. – 214 с.
5. Проскура О. Педагог і діяч С. Русова (1856-1940) // Дошкільне

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- виховання. – 1996. – № 3. – С. 12-13.
6. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918.
  7. Сергеева В.Ф. Софія Русова про фізичний розвиток дітей дошкільного віку // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 146-151.
  8. Сухомлинська О.В. Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С.54-56.

Стребна О.В.*

СОФІЯ РУСОВА – УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя.

Софія Русова

У плеяді педагогів і психологів, які зробили вагомий внесок у розвиток школи і педагогічної думки в Україні у перші десятиріччя ХХ ст. Софія Русова займає особливе місце поряд з І.Стешенком, Я.Чепігою, Я.Яремою, подружжям Лубенців.

Софія Федорівна Русова – видатний педагог, етнограф, мистецтвознавець, історик, письменник і громадський діяч, одна із засновників жіночого руху в Україні, вірна і талановита її дочка, яка створила концепцію національної освіти та присвятила своє життя творенню національної нової школи. Вона – автор наукових монографій з педагогіки, психології, підручників, програм. Золоті джерела праць Софії Русової – не тільки історія педагогічної і психологічної думки, а й цілком сучасний, із сьогоднішніх позицій погляд на загальну проблему школи й освіти, визначення її цілей, завдань, основних принципів побудови змісту, форм і методів організації виховання і навчання. Своєю багатогранною громадською й педагогічною діяльністю вона заслужила глибоку шану співвітчизників і міжнародної інтелігенції.

Своє велике серце, життя своє Софія Русова, дочка шведа і французенки (дівоче прізвище Ліндфорс) віддала країні, що стала її батьківщиною.

Біографічні відомості подаємо за книжкою Софії Русової «Мої спомини», що вийшла друком у Львові в 1937 р. [1].

---

* © **Стребна О.В.**